

Hermann Fillitz **20 IV 1924–14 VI 2022**

Niedługo po 98. urodzinach, 14 czerwca 2022 r., zmarł prof. Hermann Fillitz, jeden z najwybitniejszych austriackich historyków sztuki. Urodził się w Wiedniu 20 kwietnia 1924 r. i w rodzinnym mieście ukończył najpierw Gimnazjum Humanistyczne, a później studia z zakresu historii sztuki, historii i archeologii.

Niedługo po uzyskaniu stopnia doktora, w 1947 r., rozpoczął pracę w Kunsthistorisches Museum, jednej z najważniejszych na świecie kolekcji sztuki dawnej. Doprowadził do ponownego po II wojnie światowej udostępnienia publiczności Skarbcza Habsburgów, a w latach 1958–1964 kierował tam działem rzeźby i rzemiosła artystycznego (Sammlung für Plastik und Kunstgewerbe), który obecnie obejmuje dwie kolekcje „cesarskie” – *Kunst-kammer & Schatzkammer*.

W latach 1965–1967 Hermann Fillitz był dyrektorem Austriackiego Instytutu Kultury w Rzymie. Wrócił z Włoch, by objąć katedrę historii sztuki wczesnego średniowiecza na Uniwersytecie w Bazylei, gdzie pracował w latach 1967–1974. Kolejne dwadzieścia lat związał z macierzystym Uniwersytetem Wiedeńskim. Już jako uznany akademik ponownie podjął pracę w Kunsthistorisches Museum, gdzie w latach 1982–1990 kierował zbiorami malarstwa (*Gemäldegalerie*) i pełnił równocześnie funkcję pierwszego dyrektora.

Zainteresowania naukowe Fillitza koncentrowały się wokół sztuki wczesnego średniowiecza, a w szczególności dzieł rzemiosła artystycznego. Widać to najbardziej w przełomowych badaniach nad insygniami cesarskimi, w tym przede wszystkim nad koroną Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Przedmioty te, nacechowane wieloraką symboliką, fascynowały go przez całe życie. Do ostatnich lat mierzył się z ich skomplikowaną historią i problematyką artystyczną.

Prof. Fillitz zdobył światową sławę jako znawca wczesnośredniowiecznego złotnictwa i rzeźby z kości słoniowej, o czym świadczy aktywny udział w niemal wszystkich znaczących wystawach, poświęconych kulturze artystycznej epoki karolińskiej i ottońskiej. Publikowane w katalogach teksty w znacznej części znalazły się w tomie *Thesaurus Medievalis*, wydanym w 2010 r. pod redakcją Franza Kirchwegera i Wenera Telesko w wydawnictwie Thorbecke. Ważnym podsumowaniem fascynacji badawczych Fillitza stało się też wydanie w Residenz Verlag w 1987 r., wspólnie z uczennicą – Martiną Pippal, obszernego katalogu wczesnośredniowiecznych dzieł rzemiosła artystycznego znajdujących się w skarbcach kościelnych w Austrii.

Hermann Fillitz był badaczem wszechstronnym, lubiącym powtarzać, że „zawsze interesowało go wszystko”. Jako członek Komisji Historii Sztuki Austriackiej Akademii Nauk doprowadził do przygotowania nowatorskiej sześciotomowej *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich*, którą wydano w latach 1998–2003 w renomowanym Prestel Verlag. Profesor opracował i zredagował tom pierwszy *Früh- und Hochmittelalter*, w którym zastosował układ wzorowany na serii klasycznych niemieckich podręczników historii sztuki *Propyläen Kunstgeschichte*, Berlin, 1923–1944. Tekst syntetyczny; a w tym przypadku wiele tekstów o charakterze syntetycznym połączonych jest z katalogiem wybranych dzieł sztuki z hasłami problemowymi i z albumem ilustracji.

Prof. Fillitz, ciesząc się międzynarodową sławą i autorytetem, zorganizował w 1983 r. Międzynarodowy Kongres Historyków Sztuki w Wiedniu. Spotkanie odegrało kluczową rolę w nawiązywaniu kontaktów między uczonymi działającymi po dwóch stronach żelaznej kurtyny. Bezpośrednie zaangażowanie Fillitza sprawiło, że wielu wybitnych historyków sztuki z krajów tzw. demokracji ludowej, w tym także z Niemieckiej Republiki Demokratycznej, m.in. Ernst Schubert, Rudolf Chadraba, Klara Garas, otrzymało zaproszenia państwa austriackiego i uczestniczyło w kongresie. Skalę przedsięwzięcia obrazuje skład delegacji z Polski, która liczyła aż 27 osób objętych odpowiednimi subwencjami, m.in. byli tam Jan Białostocki, Tadeusz Chrzanowski, Jerzy Gadowski, Lech Kalinowski, Piotr Skubiszewski.

Główną cechą działań Hermanna Fillitza jako muzealnika była wielka otwartość. „Przewietrzył” zbiory cesarskie, otwierając je na wyzwania współczesności, czego symbolicznym wyrazem stało się znaczące wydłużenie godzin zwiedzania. Wielu konserwatystów uważa do dziś za czyn wręcz świętokradczy wprowadzenie w 1988 r. do uświęconego zbioru malarstwa *Kunsthistorisches Museum* wystawy prac żyjącego artysty – Franza Westa (1947–2012). Za dyrektury Fillitza tradycyjne muzeum zmieniło się nie do poznania i przekształciło w nowoczesne centrum kultury, w którym zorganizowano przełomowe wystawy: *Od El Greco do Goi* (1982), *Praga około*

1600 r. *Sztuka i kultura na dworze Rudolfa II* (1988) czy *Dwory książęce renesansu, Giulio Romano i tradycja klasycyzmu* (1990). To prof. Fillitz doprowadził także do zorganizowania pierwszej dużej wystawy obrazów z Gemäldegalerie – 48 eksponatów, poza granicami Austrii – w Japonii (1984). Po przejściu na emeryturę, jesienią 1993 r., profesor rozpoczął prace nad największą i najważniejszą wystawą, przygotowywaną pod patronatem Rady Europy: *Sen o szczęściu – Sztuka historyzmu w Europie*. Otwarto ją w 1996 r. w Künstlerhaus i Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu. Jako podsumowanie ekspozycji powstała dwutomowa publikacja, przygotowana wspólnie z Wernerem Telesko, która stanowi przegląd zagadnień związanych z odrodzeniem się zainteresowania średniowieczem w wieku XIX.

Mniej znana pozostaje aktywność Hermanna Fillitza jako promotora i opiekuna sztuki współczesnej. Tymczasem odegrał on kluczową rolę w powstaniu Museum Moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien, popularnie zwanego „mumok”, którego początkiem był dar, a częściowo depozyt, dużego zespołu dzieł sztuki, szczególnie pop artu i fotorealizmu, z kolekcji Petera i Ireny Ludwigów. Prof. Fillitz, znając tę parę niemieckich kolekcjonerów i mecenasów z czasów profesury w Bazylei, uczestniczył aktywnie w rozmowach z nimi, a następnie brał udział w wyborze dzieł z ich zbiorów. Działalność „mumok” zainaugurowała wystawa poświęcona sztuce ostatnich 30 lat, otwarta 26 kwietnia 1979 r., a prof. Fillitz działał w muzeum do śmierci jako członek komisji zakupów, dbając o rozbudowę zbioru i wpływając w zasadniczy sposób na jego charakter. Warto dodać, że wystąpił też z inicjatywą zaadaptowania na cele muzeum sztuki XX wieku wiedeńskiego Pałacu Liechtensteinów, co wymagało jego rozbudowy.

Prof. Fillitz był laureatem wielu nagród i członkiem licznych gremiów i komitetów naukowych. W 1996 r. otrzymał w Strasburgu złoty medal Rady Europy za całokształt działalności w dziedzinie kultury, a w 1998 r. został uhonorowany Wielką Nagrodą im. Kardynała Innitzera, przyznawaną przez archidiecezję w Wiedniu za szczególne osiągnięcia w dziedzinie badań i nauki. Wyrazem uznania dla Profesora w Polsce stało się wybranie go 20 czerwca 1998 r. na członka zagranicznego Wydziału I Polskiej Akademii Umiejętności. Środowiska zawodowe, w których Hermann Fillitz był aktywny przez całe życie, okazały mu szacunek, ofiarowując zbiór studiów w osobnym numerze (60) „Aachener Kunstblätter” z 1994 r., ze wstępem Petera Ludwiga. Na obwołucie znalazła się reprodukcja surrealistycznego rysunku szwajcarskiego malarza i rzeźbiarza Jeana Tinguely, zatytułowanego *Hermann Fillitz Professor...*, wykonanego na otwarcie wystawy w Pałacu Liechtensteinów w 1979 r. Rzadki to wyraz uznania jednego z klasyków awangardy XX w. dla akademika, a na dodatek mediewisty.

Marek Walczak